

MODUL VZDĚLÁVACÍCH AKTIVIT PRO Ph.D. STUDENTY, AKADEMICKÉ A VÝZKUMNÉ PRACOVNÍKY UP

Etika vědecké práce – co (ne)dělat v praxi...

doc. et doc. PhDr. Mgr. Kateřina Ivanová, Ph.D.

Tři základní eticky problémové oblasti ve vědecké práci

- A) etika odpovědnosti vůči společnosti
- B) etika nakládání s účastníky výzkumu
- C) etika shromažďování dat (a jejich analýza)

A) Etika odpovědnosti vůči společnosti

- Grantové projekty za milióny korun o zbytných výsledcích (30% musí být rozděleno ...)
- Možnost zneužití objevů (genové inženýrství, enhancement...)
- Poplatnost těm, kdo financují výzkum ...
- Dezinformace v popularizačních článcích podle osobních preferencí (Matiaško);
- „Nedotknutelnost“ vedoucích týmů, řešitelů a školitelů (vykonávám jen malou část výzkumu– jsem také nemorální? Poškození doktorandů výchovou nemorálními školiteli, pokřivené poměry berou jako normu ...)
- Posuzování článků a grantů podle osobních preferencí (mohu pak i já využít posuzované téma na svůj grant, pozvednutí prestiže našeho časopisu a tím i fakulty, školy...)

3 otázky:

- **Je povinností vědce předvídat důsledky svých objevů ?** (soudní lékařství)
- **Je-li zneužití předvídatelné, je vědec povinen se zříci zkoumání ?** (porušení povinností OSPOD)
- **Je vědec zodpovědný za to, že našel to, co našel?** (hledat a nalézat patří k povaze člověka)

B) Zacházení s účastníky výzkumu

- Všechny problematické oblasti při výzkumu s lidskými účastníky jsou **spojeny s možností narušení lidských práv, která jsou uvedena v Ústavním zákoně č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb., kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod. Uvádí (mimo jiné) tato lidská práva (srov.):**

- **právo nebýt poškozován**
- **právo nemuset konat nic proti své vůli**
- **právo na svobodu projevu**
- **právo na svobodu rozhodování**
- **právo nebýt obelháván a podváděn**
- **právo na ochranu soukromí**

Právo nebýt poškozován

Princip nonmaleficence vztažený na výzkum:

- právo člověka na svou bezpečnost (výzkum ohrožující život, tělesné či duševní zdraví člověka je nepřijatelný)

Ale ...předvídat všechna poškození není vždy snadné, zvláště je obtížné předvídat poškození psychické ... (nedostal jsem placebo? Neodpověděl jsem hloupě?)

- z výzkumu by měly být vyloučeny osoby, u nichž je **větší riziko, že budou poškozeny, pokud je možno výzkum vykonat na osobách bez rizika ... (Úmluva o lidských právech a biomedicíně)** - případně je možné **sledovat subjekty po skončení pokusu** s cílem dodatečné pomoci...
- **odměňování** respondentů, probandů, participantů ... nechám se poškodit, ale budu mít peníze na tábor pro děti?
- **Respondent by neměl opustit výzkum s menším sebevědomím, úzkostí a zdravím, než měl předtím!**

Právo nemuset nic konat proti své vůli a právo na svobodu projevu a rozhodování

- Subjekt musí mít vždy **možnost volby** (zúčastnit se nebo odmítnout);
- a to po **celou dobu** výzkumu;
- a **musí to vědět**.
- Právo proto musí být výslovně uvedeno v „informovaném souhlase“.

Informovaný souhlas - srozumitelné a transparentní informace o výzkumu
(název studie, cíl a smysl studie, postupy, které budou na subjektu použity, doba, po kterou bude do studie zařazen, průběh studie, očekávané dobro pro subjekt, očekávaná a možná rizika a poškození, předpokládané výhody pro subjekt i pro další osoby, dobrovolná účast, případná odměna subjektu, způsob ukončení studie, povinnosti pacienta, léčba a podmínky odškodnění, ochrana dat.

Právo nebýt obelháván a podváděn

Klamáním je vlastně v jisté míře **každá pokusná situace**, simulující situaci reálnou (psychologie), každá kontrolní otázka (sociologie), randomizace (medicína) ...

Respondentům vždy vysvětlit **záměr a smysl** výzkumu a podrobně uvést jistá, možná i vzácná **rizika** poškození (Informovaný souhlas).

Kompromisem mezi odpůrci klamání (prioritou je lidská osoba) a příznivci (prioritou je výsledek výzkumu) může být:

- 1) **Sdělení, že je možné, že bude užívat placebo (v zaslepené studii), a seznámit probandy s možnými důsledky.**
- 2) **Interview bezprostředně po výzkumu (aby neměl subjekt pocit, že „byl za blbce“).**

Právo na ochranu soukromí

...Hippokratés - cokoli uvidím nebo uslyším ...

Právo na soukromí je právem jedince rozhodnout kdy, kde, kam a v jakém rozsahu mají být zveřejňovány jeho názory, výsledky, genetické informace atd. Míra narušení soukromí závisí na tom, jak soukromá je ona informace.

Pokud je to jen trochu možné, měla by být dodržována naprostá anonymita.

Badatel by měl žádat respondenty, aby schválil verzi pro veřejnost.

Dokumenty doporučené k prostudování:

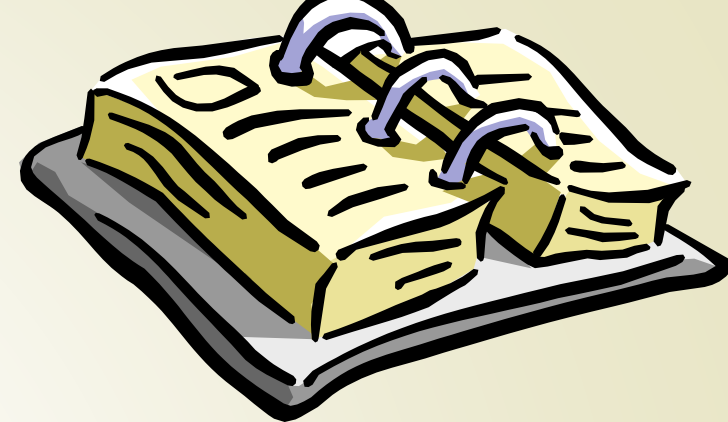
- Norimberský kodex <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=Norimbersk%C3%BD+kodex>
- Helsinská deklarace <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=helsinsk%C3%A1+deklarace>
- Úmluva o lidských právech a biomedicíně <https://www.zakonyprolidi.cz/ms/2001-96>
- Evropská charta pro výzkumné pracovníky a o Kodexu chování při přijímání výzkumných pracovníků <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?uri=CELEX%3A32005H0251>
- Etický kodex zaměstnanců a studentů UP v Olomouci <https://www.upol.cz/univerzita/univerzitni-organy/komise/>

2) C) Etika práce s daty

- **Prioritou je pravda o zkoumané skutečnosti, tzn. její objektivní poznání !!! Součástí standardu vědecké práce je požadavek poctivosti vědce ve sběru dat i jejich následném zpracování** (poznání je hodnoceno výš než osobní zisk, podpoření jakékoliv ideologie, akreditace oboru, prestiž školy ...)
- **Vymýšlení a upravování dat (fabrikace, falzifikace či jen prosté vynechávání), nebo „znásilnění“ dat neadekvátní metodou je VŽDY považováno za neetické. Podvodem není neúmyslný omyl, ani odlišný názor!**
- Problémem je, že nejsou požadována primární data (některé časopisy začínají) a neověřují se cizí experimenty. Poškozuje: dobré jméno celého kolektivu autorů, ty výzkumníky, kteří v dobré víře (bonne foi) na zfalšovaná a publikovaná data navazují, čerpání státních financí, a tak snížení možnosti „nakrmit děti v Africe“ ...)

Fabrikace znamená vymýšlení dat, nebo výsledků; Falzifikace znamená změnu (může to být i úprava fotografií), nebo vynechávání dat.

Etika používání literárních pramenů:

- ▶ **Nikdy nezamlčejte použitý pramen !!! (i vlastní – autocitace jsou žádoucí!)**
- ▶ **Nikdy neuvádějte prameny, se kterými se výzkumník neseznámil** (abstrakt na „google“ ... někdy to stačí, někdy je nutno důkladně prostudovat celý text – **jaká je míra těchto požadavků?**)
- ▶ **Snažit se dohledat primární literaturu**, není-li to možné, nikdy nezamlčejte, že jste to přečetli v jiné práci.
- ▶ Nikdy nepoužít prameny k doložení něčeho, co z něj **spolehlivě nevyplývá**.
- ▶ Nikdy nezamlčejte pramen, který svědčí **proti výzkumníkovu názoru**.

Plagiát a autoplagiát

- ▶ Vědomé přivlastňování cizích poznatků a výsledků duševní práce je **krádež jako každá jiná a porušení autorských práv podle zákona č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským (autorský zákon)**. Označujeme jako **plagiát** – což v doslovném překladu znamená loupež (z lat. plagiare = krást, loupit, které pochází z řeckého plagion = úskok).
- ▶ ***Někdy je obtížné nalézt hranici mezi inspirací a plagiátorstvím ...***
- ▶ **Autoplagiát je**, když vědec publikuje stejný text pod jiným názvem a nepřiznáte dřívější počín ...
- ▶ **Autoplagiát je** to v případě, že se vědec tváří, že přináší nové poznatky (např. v umění to neplatí ...)

Problematika autorství

Autor je ten, který významně intelektuálně přispěl k publikaci; pomohl s úpravami; schválil (a viděl!) konečnou verzi publikace; nese odpovědnost za obsah článku.

Autorem není ten, který poskytl grantové (nebo jiné) prostředky, technické rady (i statistika), prováděl rutinní měření, nebo byl „pouze“ vedoucím celé pracovní skupiny. (Vencouverská kritéria autorství, 1978,)

Co si myslet o superproduktivních autorech? ... více než 70 článků ročně. Vědecký článek za 5 dní – takto aktivních dokázalo být cca 9000 vědců. Jejich jméno se objevilo v databázi Scopus **více než 72x/rok**. Může za to politika odměn za publikaci, známé „publish or perish“?

<https://vedavyzkum.cz/ze-zahranici/ze-zahranici/extremne-produktivni-vedci>

Instituce jsou s autory na stejné lodi (nakupují se produktivní autoři, co mají vysoké H-indexy)

Moderní nešvary

Citační družstva

- „Salámování“ výsledků do více časopisů
- Vytrhávání citací jiných autorů z jejich publikačního kontextu
- Zasílání textu do více časopisů (namáhavá práce redaktorů a posuzovatelů přichází vniveč)
- Predátorské časopisy
- Vysoké poplatky za uveřejnění „open access“ článků
- Vnucené autorství a přizvané „darované“ autorství, zakrývané autorství (farmaceutické firmy)
- Sborníky jako monografie
- Až roční lhůty recenzních řízení v časopisech
- Nepsané požadavky redakčních rad časopisů: citovat „jejich“, nebo jen zahraniční články pro udržení IF

ALE

- I když východiskem jsou vždy přesné citace a uvádění všech pramenů, **ale** některé – i dobré časopisy - dnes omezují počty zdrojové literatury...
- Jak vyřešit dilema akademického pracovníka, který má vykázat do IS HAP za rok dostatečné množství publikací (tj. být „modrý“), **ale** jak si má také najít čas dělat „dobrou vědu“ ...
- Počty publikací jsou ze strany hodnotitelů projektů nekompromisně vyžadovány, a kdo jich má méně, nedostane grant, **ale** jak to mají udělat začínající vědci...
- Kritéria habilitací se neustále přitvrzují, **ale** bez docenta nemůžete akreditovat ani předmět, natož obor ...
- Kdo ty všechny publikace čte? Máme stejně výsledků, **ale** mnohem více publikací...

Proč k neetickému chování vědecké práce dochází?

Akademicko-vědecká politika společnosti:

- ▶ Tlak na získávání financí z grantů;
- ▶ Objektivní hodnocení grantů „subjektivními subjekty“ ☹️☹️☹️;
- ▶ Publikace jako závazné výstupy grantů (musí to být).

Netečnost a bezmocnost vědeckých institucí:

- ▶ Dodržování etických pravidel je v akademickém světě implicitním, zpravidla nikým nekontrolovaným předpokladem.
- ▶ **Etické komise jako poradní orgán rektora** se vždy musí na závěrech shodnout (apel na konsensus), trvá dlouho než k tomu dospějí - nakonec stejně nejhlasitěji hovoří právníci – ale co když se pak rektor rozhodne jinak?
- ▶ Neznalost akademických pracovníků: **Kdo z Vás dobře zná Etický kodex UP?**

Žhavé novinky k podpoření etiky vědecké práce

- **Whistlebloweri** – už se tolik nebojíme?
- **Učíme** doktorandy etiku vědecké práce 😊😊😊
- Hodnocení publikací **systemem M17+**
(<https://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=903025>)
- tj. i kvalitativně, nejen podle IF, kvartilů a decilů....
- Na univerzitě je už zase **oceňována kvalitní výuka studentů** (ta nejde bez kvalitní výzkumné práce)

Prosím otázky, připomínky....

https://www.google.com/search?q=etika&client=firefox-b-d&sxsrf=ALeKk02abE774LLLY2MfhtZbkDqytnDztA:1603088733258&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwiQtfTzgsDsAhUHLewKHZDIA7wQ_AUoAXoECACQAw&biw=1332&bih=599#imgrc=eXlOCPWwvhc93M&imgdii=Ta1xi0oY7m2ZUM

ČERNÝ, M. *Etika vědecké práce*. Prezentace. Dostupné z: <https://www.slideshare.net/KISK/etika-vedecke-prace-46451878>.

21

DISMAN, M. (1998). *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-141-2.

DROZDENOVÁ, W. et. al. (2010) *Etika vědy v české republice: od historických kořenů k současné bioetice*. Praha: FILOSOFIA. ISBN 978-80-7007-348-3.

FERJENČÍK, J. (2000). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-367-6.

HULÍN, I.. aj. (2004.) Kam kráča veda a kam kráča ľudstvo? *Revue České lékařské společnosti J.E. Purkyně*, ročník 1, č. 3. S. 101-108.

IVANOVÁ, K., JURÍČKOVÁ, L. (2005). *Písemné práce na vysokých školách se zdravotnickým zaměřením*. 1. Vyd. Olomouc: Vydavatelství UP, 2005. 98 s. ISBN 80-244-0992-5.

KNECHT, P. a D. DVOŘÁK. (2013). Etika vědecké práce a publikování pro mírně pokročilé. *Pedagogická orientace*, roč. 23, č. 4, s. 554 – 578.

KOMENDA, S. Etika výzkumu. In: IVANOVÁ, K., a R., KLOS eds. (2004). *Kapitoly z lékařské etiky*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-244-0892-9.

MUNZAROVÁ, M. *Lékařský výzkum a etika*. 1. vyd. Praha: Grada, 2005. 120 s. ISBN 80-247-0924-4.

SPOUSTA, V. et al. *Vádemékum autora odborné a vědecké práce*. Brno: MU, 2000. 158 s. ISBN 80-210-2387-2.

Velký sociologický slovník. 1. Vyd. Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-310-5.

Děkuji za pozornost.

Tento seminář je realizován v rámci projektu OPVVV - Zkvalitnění schémat
Doktorské studentské grantové soutěže a jejich pilotní implementace,
CZ.02.2.69/0.0/19_073/0016713.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY